

דף הרחבות לנושא – הלכות תוספת שביעית מתוך סדרת הלכות שמיטה

יהודה מספר 3

❖ פירוש המלאכות המנויות במשניות בפרק ב' במסכת שביעית

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שביעית פרק ב

[ב] מזבלין את הגנות כדי שתדושן האדמה. ומעדרין, חופרין בעיקרי האילנות. בית השלהים היא האדמה שמשקין אותה, והיא השדה הצמאה תרגום עיף משלהי. מיבלין, נגזר מן יבלת כלומר שיסיר מן האילנות קשרי יבלותיהן. מפרקין, מסיר העלים מן האילנות. מאבקין, מפזרין עליהן אבק וזה מועיל לקצת אילנות. ומעשנין, לעשן תחתיהן באיזה עישון כדי שימותו התולעים האוכלים את האילן והנתלים בו. ודברי ר' שמעון מוסב למה שאמר מפרקין עד ראש השנה, ואמר שאפילו בתוך השמיטה הוא מותר. ואמרו בתלמוד מיבלין מעבירין יבולת, מפרקין בעלים. ואין הלכה כר' שמעון.

[ג] מסקלין, מסירין את האבנים מן השדה. מקרסמין, כורתין השבלים ביד ומשאירין התבן, והוא כמו מכרסמין מן יכרסמנה חזיר מיער, וכבר ביארנוה. מזרדין, כריתת הזרדין המתפשטין מן האילנות. וזרדים, שם הענפים הנכרתים בעת הזמיר. ומפסלין, כריתת הענפים היבשים והנפסדים, נגזר מן פסולת. ור' יהושע אומר שאין מזרדין ומפסלין עד ראש השנה אלא עד הזמן שדרך בני אדם בשאר שנים שאין זומרין אחריו. ור' שמעון אומר שזה אסור זולתי עד העצרת בלבד הוא שמותר בעבודת האילן כמו שהיתה משנה ראשונה. והלכה כתנא קמא.

[ד] זוהמה, שם הסרחון, וממנו אמר מזהמין, ר"ל ששמין בהם ריח זוהמה, לפי שדרך לסוך את הנטיעות בדבר שריחו מזוהם כגון החלתית וה"סכבינג" כדי שיריחם הרחש האוכל את הנטיעה ויתרחק ממנה. וכורכין אותן, הוא שמקבצים ענפיהם וקושרים אותם כדי שיגבהו ביושר ולא יתפשטו על הארץ. וקוטמין אותן, הוא שיגזזו את ראשי הענפים אם היה צריך לכך, או ישים אפר על אילנות שדרכן בכך. ועושין להם בתים, שעושין להן סככות כדי לשמרם מן הגשם בזמן שמזיקן או מן השמש, ומשקין אותן, הוא שיתן המים על ראש הנטיעה והוא יורד על כולה ומשקה אותה. אמר ר' אלעזר בר' צדוק שזה מותר אפילו בשנה השביעית עצמה. ונוף, הוא ראש האילן, כלומר הענפים והעלין, ועיקר, גזעו. ואין הלכה כר' אלעזר בר' צדוק.

[ה] סכין את הפגין, סכין את הפירות הפגין כדי למהר בשולן. ומנקבין אותן, שעושין בהן נקבים, וכן דרך תאנים של קצת מקומות אצלנו שאינן מתבשלין עד שסכין קיסם ונוקבין בו קצה כל גרגר מהם. ואין הלכה כר' יהודה ולא כר' שמעון.

❖ האם לפי רש"י מותר לעשות את המלאכות גם אם העץ עמיד?

רש"י מסכת עבודה זרה דף נ עמוד ב

עד ראש השנה - של ערב שביעית, אף על פי שעבודת האילן אסור שלשים יום לפני ראש השנה, הכא שרי, שלא ימותו הנטיעות, דהנך שלשים יום מדרבנן הן, והכא לא גזור

לכאורה ניתן להציע שתי דרכים להבין את דברי רש"י:

א. מותר לבצע את המלאכות הללו בכדי להציל את האילנות ממיתה.

ב. חז"ל לא אסרו את עשיית המלאכות הללו בתוספת שביעית כלל, מכיוון שהמלאכות הללו נעשות בדרך כלל בכדי להציל את האילנות ממיתה.

הנפקא מינה הברורה בין ההסברים: האם מותר לעשות את המלאכה עבור אילנות איתנים ששרדו ללא המלאכות הללו?

מן המהר"ם משמע שמסקנת הסוגיה בהכרח מובילה לאפשרות השנייה:

מהר"ם מלובלין מסכת עבודה זרה דף נ עמוד ב

אפילו לפי מאי דמסיק דאיירי לאברויי אילנא אפ"ה התיירו לתקן מלאכות הללו בלי יום שקודם ר"ה דהנך מלאכות אפ"ה כשהן לאברויי אילנא מקרו שלא ימותו נגד שאר מלאכות שהם עיקרן להוסיף תיקון אבל הנך מלאכות אפ"ה כשהן לאברויי מקרי שלא ימותו דבלא זה יתקלקלו האילנות

ביחידות בהמשך נעסוק ביחס בין "לאברויי" (להשביח את האילן) לבין "לאוקמי" (להעמיד, כלומר – לשמור על חוסנו של האילן). המהר"ם אומר שעולה מהמשך הסוגיה בהכרח שהמלאכות הללו מותרות גם כאשר הן נעשות "לאברויי", כלומר – להשביח את האילן. כיצד זה מסתדר עם דברי רש"י, האומר שההיתר הוא בכדי "שלא ימותו"? על כרחנו כאפשרות השנייה – מהות המלאכות הללו נועד לשמר את חוסנו של העץ. לכן גם אם המלאכה נעשית בכדי להשביח אותו, היא עדיין מותרת.

❖ כיצד החזון איש עונה על קושיית המקדש דוד?

למדנו ביחידה שהרמב"ם פוסק שירקות מוגדרים לפי זמן לקיטתם. לכאורה לאור זאת יהיה אסור לעשות מלאכות המסייעות לירקות שיילקטו בשביעית, גם אם הם צמחו לגמרי בששית! החזון איש אומר שזה לא מדויק. כוונת הרמב"ם היא שהולכים לפי הזמן בו הם ראויים להילקט. אם הירקות ראויים להילקט בששית, גם אם בוחר להשאיר אותם מחוברים ולאפשר להם להתבשל עוד, הם מוגדרים כפירות ששית:

חזון איש שביעית סימן יז סעיף כז

ושיעור ביטול הפירות בששית שיהא מותר לעבוד בשבילן עד ראש השנה, נראה דסגי בעונת המעשרות, ומיהו בבוסר וסמדר מסתבר דלא סגי אף על גב דמקרי אוכל לשאר מילי. והא דמותר במתבשלין קודם ראש השנה לא מפסיד מחשבתו, ואף שחושב להשהותן בשביעית עד שיגמרו בישולן, כיוון דאיכא שבחא בפירי ששית - אינן בכלל תוספת, דכי היכי דשרי בשדה אילן עד עצרת, הכי נמי בירקות ופירות המאוחרות מותרת העבודה עד ראש השנה, כיוון שמגיעין קודם ראש השנה לשיעור פירי גמור

לאור זאת, יתכן והעידור במקשאות ומדלעות שהרמב"ם מדבר עליו אכן מסייע לקישואים הבשלים, למרות שיקטוף אותם בשנה השביעית.

❖ יישובים לדברי רש"י

רש"י מבאר שהקדמת הנטיעה לפני השמיטה נועדה לוודא שההשרשה לא תקרה בזמן תוספת שביעית. ר"ת מקשה עליו מספר קושיות שלמדנו ביחידה.

הטורי אבן אומר שהצד השווה שבהן הוא שהן מראות שיש משניות וברייתות שלא מפריע להן שההשרשה קורית בתוספת שביעית. לכן הוא אומר שיש תירוץ אחד פשוט לכל הקושיות: כל מקום שמתעלם מההשרשה בתוספת שביעית מתייחסת לתקופה בה אין תוספת שביעית:

טורי אבן מסכת ראש השנה דף י עמוד ב

קושיות ר"ת על פרש"י נראה לי דלא קשיא מידי:

דמה שהקשה דלשון המשנה לא משמע כן, דלא איירי בשביעית כלל אלא בקליטה, לא קשיא למאי דמסיק ראש פרק קמא דמועד קטן אליבא דרבי ישמעאל דתוספת שביעית מהלכה אתיא, וכי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים, דומיא דנסוך המים שנאמרה עמה, י"ל דמתניתין ד'אין נוטעין מיירי בזמן הזה, דליכא תוספת שביעית. ומה שהקשה עוד מאי ק"ל מהאי ברייתא דלעיל ... דילמא מיירי נמי בלי של קליטה בלא תוספת, כמו מתניתין לפרש"י. ולמאי דפרישת דמתניתין מיירי בזמן הזה, דליכא תוספת, אפילו תימא דברייתא נמי בזמן הזה איירי, אכתו קשיא לענין ערלה דמיירי בה בברייתא ל' ולי' בעי ל' לקליטה ולי' לחשיבות שנה ומה שהקשה עוד מהא דלקמן גבי אורז ודוחן שמחלק לעניין שביעית בין השריש קודם ראש השנה לאחר מכן משמע דלא חייש במה שהשריש בתוך תוספת, י"ל דמיירי נמי בזמן הזה

❖ הרחבות – מניין לרמב"ם שיש לפסוק כשני הטעמים?

הרב קנייבסקי אומר שהרמב"ם פוסק את שני הטעמים – מראית עין, ומפני שנחשדו, לחומרה. ברם הוא מקשה – בירושלמי מציגים נפקא מינות בין הטעמים. האם זה לא רומז שיש לפסוק כאחד מהם, ולהכריע את הנפקא מינות בהתאם להכרעה? הוא מציין שבסוגיה בבבלי זה מוצג אחרת:

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף נג עמוד ב

א"ר מאיר, מפני מה אני אומר: בשבת בשוגג - יקיים, במזיד - יעקר, ובשביעית בין בשוגג בין במזיד - יעקר? מפני שישראל מונין לשביעית, ואין מונין לשבתות. דבר אחר: נחשדו ישראל על השביעית, ולא נחשדו על השבתות. מאי דבר אחר? הכי קאמר: וכי תימא, שבת נמי זימנין דמיקלע יום ל' בשבת, דאי נטע ההוא יומא הוא דסלקא ליה שתא, ואי לא - לא סלקא ליה שתא, ת"ש, דבר אחר: נחשדו ישראל על השביעית, ולא נחשדו על השבתות

הגמרא מבארת שההסבר "דבר אחר" נועד לספק טעם להחמיר גם במקרים שאינם מתאימים לטעם הראשון.

מכך עולה שכוונת הבבלי היא שיש לפסוק את שני הטעמים לחומרה. ניתן לומר שהירושלמי חולק על כך, ואומר שיש נפקא מינות. אך גם בלשון הירושלמי אינו הכרחי לבאר כך. יתכן והכוונה היא בדיוק כדברי הבבלי: הכוונה איננה שיש נפקא מינות שיש להכריע ביניהן, אלא מסבירה מדוע יש צורך בשני הטעמים – בכדי שנדע להחמיר גם כאשר אחד הטעמים איננו קיים! לאור זאת, מבאר הרב קנייבסקי, הרמב"ם מכריע שגם הבבלי וגם הירושלמי התכוונו לפסוק את שני הטעמים, לחומרה.

❖ קולא בעציץ נקוב, ובזרעים מחמת הספק מתי נקלטים בקרקע

עולה מדברי רש"י ר"ת והרמב"ם שאסור לנטוע עצים, בין עץ פרי ובין עץ סרק, אם קליטתם תהיה בשמיטה. ברם, הגרש"ז פוסק ששמיטה בזמן הזה נהוגה מדרבנן בלבד, ולכן ניתן לסמוך על רש"י ור"ת ולנטוע את העץ שבועיים לפני השמיטה (ואין צורך להחמיר כשיטת הרמב"ם ולנטוע 44 יום לפני השמיטה), אך אין להקל ולנטוע את העצים סמוך יותר לשמיטה. במקום אחר הוא מציע שתי קולות נוספות:

שו"ת מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סימן קכג

לזרוע בשישית באופן כזה שהקליטה תהא בשביעית ... ובמקום אחר צדדתי להקל בזה על פי הכלל דבדרבנן אין מוזהרים על שביטת בהמה, והכא נמי בשביטת השדה. וגם החזון איש בתוספת שביעית שבסוף הספר באות ד, גם כן מתיר.

אך מה אעשה, והתוספות רי"ד בראש השנה (ז ע"ב) ובמועד קטן (ג ע"ב ד"ה עשר) מפורש כתב: "ואינו חייב להרחיק מראש אלא כשיעור שתקלוט הנטיעה קודם ראש השנה, שאם לא תקלוט מקודם לכן וקולט בשביעית, הוי ליה כאילו נטע בתוך שנה שביעית"...

ומיהו ... חושבני דבשביעית בזמן הזה, מצינן גם לומר דחשיב כנקלט בשישית, אף על פי שאין הצמיחה ניכרת כי אם לאחר זמן ... משום דאף שהצמיחה היא רק אחר כך, מכל מקום חיישינן שהקליטה מתחלת שפיר גם לאחר ג' ימים, והכא נמי גם כאן לענין שביעית....

בתחילה הגרש"ז מציע שאין איסור לגרום לקרקע לקלוט בשביעית. הוא מביא את דברי התוספות רי"ד, מהם עולה שהשמיטה מוטלת על הארץ, ואסור לגרום לה להשריש בשביעית. אך למעשה הוא מצרף שתי סיבות להקל:

- א. שביעית בזמן הזה דרבנן.
  - ב. איננו יודעים מתי בדיוק זרע נקלט. אמנם אנו יודעים שלוקח לעץ זמן להכות שורש. אך ביחס לזרע אפשר לתלות לקולא שהזרע נקלט ביום שנזרע.
- הגרש"ז מציע קולא מעניינת נוספת ביחס לעציץ שאינו נקוב:

ולענין נטיעה בערב שביעית בעציץ שאינו נקוב, יתכן שיש לצרף בזה דעת הסוברים שערלה נוהגת בו רק מדרבנן, או פטור לגמרי, וממילא לא שייך בו מונין

עציץ שאינו נקוב מנותק מהקרקע. יש מחלוקת אם חלים עליו דיני ערלה. מכיוון שכך, אם כל הנושא של החשד מבוסס על מניין שנות הערלה, הרי שפן זה אינו שייך לעץ בעציץ שאינו נקוב. בצירוף הספקות הקודמים, הוא פוסק שניתן להקל בכך.